

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.korpo.pol.pl/cbos> E-mail: cbos@pol.pl

BS/160/142/94

NASZ STOSUNEK DO INNYCH NARODÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, WRZESIEŃ '94

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Uczucia, jakie wzbudzają w nas inne narodowości, i przekonania, jakie mamy o nich, są ważnym składnikiem naszych postaw i zachowań w wielu dziedzinach. W przeprowadzonym przez CBOS sondażu pytano m.in. o nasz stosunek do innych narodów, o opinie dotyczące wpływu niektórych z nich na gospodarkę światową i polską oraz o to, jakimi cechami charakteryzują się przedstawiciele tych narodów¹.

Nasze sympatie i antypatie

Podobnie jak rok temu² sympatię najczęściej deklarujemy do Amerykanów, Włochów i Francuzów. Procent osób mających do tych narodów stosunek niechętny zamyka się w granicach 12-13 (tab. 1). Nieco mniejszą sympatią darzymy Anglików, Węgrów, Szwedów i Austriaków, ale odsetek osób deklarujących do nich sympatię znacznie przewyższa odsetek żywiących do nich niechęć. Do Słowaków i Czechów nasze uczucia są ambiwalentne - mniej więcej tyle samo osób obdarza ich sympatią, co niechęcią. W przypadku Niemców - zamykających pierwszą dziesiątkę na skali sympatii - procent osób wyrażających niechęć jest już znacznie większy niż okazujących sympatię.

¹ Badanie "Aktualne problemy i wydarzenia" (51) zrealizowano w dniach 21-26 lipca '94 na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Polski (N=1166).

² Badanie "Świat wokół nas", 24-28 czerwca '93 ogólnopolska reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski (N=1015).

Tabela 1

w procentach

Narodowości	Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów?				Średnia ocen
	sympatia	niechęć	obojętność	trudno powiedzieć	
Amerykanie	58	13	25	4	1.0
Włosi	54	12	27	7	0.8
Francuzi	51	13	30	6	0.7
Anglicy	41	20	32	7	0.4
Węgrzy	41	21	32	6	0.4
Szwedzi	40	17	33	10	0.4
Austriacy	37	20	32	11	0.4
Słowacy	33	27	33	9	0.1
Czesi	30	32	33	5	0.0
Niemcy	26	45	26	3	-0.5
Litwini	22	43	27	8	-0.5
Białorusini	17	49	25	9	-0.8
Izraelczycy	17	47	27	9	-0.8
Bułgarzy	16	43	31	10	-0.6
Rosjanie	16	59	22	3	-1.0
Serbowie	12	51	21	16	-1.1
Ukraińcy	9	66	20	5	-1.4
Rumuni	8	68	17	7	-1.5
Cyganie	6	75	16	3	-1.8

W pierwszej dziesiątce narodów, które obdarzamy sympatią, zdecydowanie dominują więc nacje zachodnioeuropejskie. Wyjątkiem są - jeśli chodzi o sympatię - Niemcy, którzy uzyskali ujemną średnią ocen (-0.5), co świadczy o tym, że wielu respondentów żywi do nich uczucia zdecydowanie negatywne³. Spośród narodów Europy Środkowej i Wschodniej największą sympatią - równie dużą jak Anglików czy Szwedów - darzymy Węgrów.

Do pozostałych narodowości najczęściej deklarowano niechęć. Dotyczy to także naszych wschodnich sąsiadów: Litwinów, Białorusinów, Rosjan, Ukraińców.

Największy odsetek ankietowanych deklaruje niechęć do Rumunów (68%) - tak jak w roku ubiegłym - oraz Cyganów (75%), których w tym roku po raz pierwszy umieszczono na liście.

Oceny naszych sąsiadów są wyraźnie zróżnicowane: umiarkowaną sympatią darzymy Słowaków i Czechów; do Niemców i Litwinów odczuwamy więcej niechęci niż sympatii, natomiast w odniesieniu do Białorusinów, Rosjan i Ukraińców zdecydowanie dominują oceny wyrażające niechęć.

W porównaniu z rokiem ubiegłym (tab. 2), na liście sympatii narodowościowych Polaków nie odnotowujemy istotnych zmian, ale - ogólnie rzecz biorąc - nasza sympatia do innych zmalała, wzrosła natomiast niechęć. Wskazują na to średnie ocen. W roku ubiegłym zawierały się w granicach od +1.2 do -1.3, a obecnie przesunęły się wyraźnie w dół skali: od +1.0 do -1.5, jeśli nie brać pod uwagę Cyganów (-1.8). W większości uzyskano gorsze średnie ocen, dość znacznie natomiast poprawiła się średnia ocen Niemców (o 0.3). Odsetek badanych żywiących do nich niechęć wyraźnie się zmniejszył (z 53% do 45%). Najbardziej zmalała sympatia do Francuzów, Włochów i Anglików oraz - jeśli weźmiemy pod uwagę nie tylko średnie ocen, ale i procent respondentów deklarujących sympatię - także do Czechów.

³ Swój stosunek do poszczególnych narodowości badani określali na skali od 1 do 7, gdzie liczba 1 oznaczała niechęć, 4 - obojętność, a 7 - sympatię. Opracowując dane skalę 1-7 zastąpiono skalą od -3 (niechęć) do +3 (sympatia) w celu ułatwienia czytelnikom interpretacji podanych w tabelach średnich ocen, uzyskanych przez poszczególne narodowości. Punkt orientacyjny (środek) takiej skali stanowi wówczas wartość 0, oznaczająca obojętność.

Tabela 2

w procentach

Narodowości	Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów?								Średnia ocen	
	sympatia		niechęć		obojęt-ność		trudno powie-dzieć			
	'93	'94	'93	'94	'93	'94	'93	'94	'93	'94
Włosi	63	54	6	12	24	27	7	7	1.2	0.8
Amerykanie	62	58	9	13	25	25	4	4	1.2	1.0
Francuzi	61	51	9	13	25	30	5	6	1.0	0.7
Anglicy	47	41	16	20	32	32	5	7	0.7	0.4
Węgrzy	47	41	18	21	29	32	6	6	0.6	0.4
Szwedzi	44	40	14	17	30	33	11	10	0.6	0.4
Austriacy	41	37	19	20	32	32	8	11	0.5	0.4
Czesi	38	30	28	32	29	33	5	5	0.2	0.0
Słowacy	33	33	27	27	31	33	9	9	0.1	0.1
Litwini	24	22	43	43	26	27	7	8	-0.5	-0.5
Niemcy	23	26	53	45	22	26	3	3	-0.8	-0.5
Bułgarzy	19	16	41	43	30	31	10	10	-0.5	-0.6
Białorusini	19	17	47	49	25	25	9	9	-0.6	-0.8
Rosjanie	17	16	56	59	24	22	3	3	-0.9	-1.0
Izraelczycy	15	17	51	47	25	27	9	9	-0.9	-0.8
Ukraińcy	12	9	65	66	19	20	4	5	-1.3	-1.4
Serbowie	10	12	55	51	19	21	16	16	-1.2	-1.1
Rumuni	9	8	66	68	19	17	5	7	-1.3	-1.5

Związki między postawami wobec innych narodów

Poszczególne nacje budzą w różnym stopniu naszą sympatię lub niechęć - jednych lubimy bardziej, innych mniej - można więc zapytać, czy nasze uczucia idą w parze: czy sympatiom do Szwedów towarzyszą sympatie do Anglików czy może do Węgrów? Czy sympatia lub niechęć do jednych narodów współwystępuje z podobnymi uczuciami do innych i co kieruje naszymi sympatiami i antypatiami? Aby dowiedzieć się, czy coś się kryje za podobieństwem naszych postaw wobec innych narodów, zastosowano analizę czynnikową⁴.

Ujawniła ona - podobnie jak w roku ubiegłym - cztery czynniki rządzące społecznymi sympatiami do poszczególnych nacji (tab. 3).

⁴ Analizę przeprowadzono metodą rotacji OBLIMIN. W tabeli 3 zamieszczone są tzw. ładunki czynnikowe oraz współczynniki korelacji między czynnikami a skalą sympatii/niechęci.

Tabela 3

Narodowości	Wynik analizy czynnikowej			
	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV
Rumuni	0.80			
Ukraińcy	0.78			
Białorusini	0.78			
Rosjanie	0.77			
Serbowie	0.76			
Bułgarzy	0.76			
Cyganie	0.72			
Litwini	0.70			
Izraelczycy	0.67			
Anglicy		0.90		
Amerykanie		0.84		
Austriacy		0.59	(-0.52)	
Węgrzy			-0.85	
Włosi			-0.79	
Słowacy			-0.75	
Szwedzi			-0.74	
Francuzi			-0.69	
Czesi			-0.59	
Niemcy				0.75
Procent wyjaśnianej wariancji	43	11	6	5

Korelacje między czynnikami				
	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV
Czynnik I	1.00			
Czynnik II	0.29	1.00		
Czynnik III	-0.45	-0.43	1.00	
Czynnik IV	0.06	0.07	-0.07	1.00

Czynnik pierwszy łączy narodowości zamieszkujące Europę Wschodnią i Bałkany, w stosunku do których - jak wynika z przedstawionych danych - Polacy przejawiają znacznie częściej uczucia niechęci niż sympatii. Obecni w tej grupie są także Cyganie oraz Izraelczycy, którzy nadal w świadomości Polaków są "ludźmi stąd". U podłoża takiego stosunku emocjonalnego wobec całej tej grupy leżą przekonania o zacofaniu cywilizacyjnym i odmienności kulturowej, dzielącej nas od nich, oraz nasze aspiracje przynależności do świata zachodniego. Czynnik ten odgrywa rolę decydującą w kształtowaniu się naszych sympatii i antypatii.

Godne uwagi jest to, że - w porównaniu z wynikami ubiegłorocznymi - nie ma już w tej grupie Słowaków i Czechów. Nasze uczucia do nich stały się bliższe tym, jakie żyjemy dla Węgrów, których tak obecnie, jak i w roku ubiegłym, nie łączymy z obdarzonymi niechęcią mieszkańcami dawnych krajów socjalistycznych, oraz - co bardzo interesujące - bliższe tym, jakie mamy dla Szwedów, Włochów i Francuzów.

Czynnik trzeci, który łączy z sobą wymienionych wyżej mieszkańców krajów Europy Zachodniej i Środkowej, wskazuje na kształtowanie się w świadomości Polaków nowych konfiguracji kulturowych i politycznych, mających związek z kierunkami współpracy i integracji europejskiej.

Związani z tą grupą w roku ubiegłym Austriacy, obecnie w postawach Polaków bliżsi są Anglikom i Amerykanom - stanowiącym wyróżnioną czynnikiem drugą grupę "anglosaską". Grupa ta bardzo silnie kojarzy się z rozwiniętym cywilizacyjnie, gospodarczo i politycznie Zachodem, w stosunku do którego w naszych uczuciach dominują sympatie. Powiązanie postaw wobec Austriaków z postawami wobec Włochów, Francuzów czy Węgrów i innych narodowości środkowo- i zachodnioeuropejskich jest jednak nadal silne (wartość ładunku czynnika trzeciego wynosi dla Austriaków -0.52).

Czynnik czwarty jest związany z naszym stosunkiem do jednego tylko narodu - Niemców. Stosunek ten jest szczególnie silnie obciążony historycznymi resentymentami, ale nie pozbawiony też elementów pozytywnych, które dały o sobie znać poprawą średniej ocen Niemców i zmniejszeniem się - w porównaniu z rokiem ubiegłym - odsetka osób niechętnych im.

Stereotypy narodów w świadomości Polaków

W świadomości potocznej niektórym narodom przypisuje się cele i dążenia, tak jakby miały "zbiorową psychikę", kierującą ich poczynaniami jako zbiorowości. Cele te i dążenia mogą być w dodatku postrzegane jako zagrożenie dla nas albo - przeciwnie - jako coś korzystnego dla naszego własnego bytu narodowego. Utrwalone w świadomości społecznej stereotypy narodów i ich dążeń mają bardzo duży wpływ na nasze postawy wobec nich i na nasz obraz tego, co

dzieje się w polityce czy gospodarce. Nasza niechęć do pewnych narodowości może wiązać się z poczuciem zagrożenia wynikającym z ich nadmiernych wpływów, a sympatia - z potrzebą silniejszych związków z nimi, na przykład gospodarczych.

Jak więc postrzegamy dążenia tych narodów, które są potęgami gospodarczymi czy politycznymi bądź którym potocznie przypisuje się tendencje ekspansjonistyczne? W odpowiedzi na pytanie, czy któryś z wymienionych ośmiu narodów dąży do uzyskania decydującego wpływu na gospodarkę światową, badani zdecydowanie najczęściej wskazywali na Amerykanów, następnie Niemców i Japończyków (tab. 4). Kolejne miejsca zajęli Rosjanie i Żydzi, wyprzedzając tak silne gospodarczo narody jak Anglicy i Francuzi. Najrzadziej wskazywano na Chińczyków.

Tabela 4 w procentach

NARODOWOŚCI	Czy Pana(i) zdaniem, któryś z niżej wymienionych narodów dąży do uzyskania decydującego wpływu na gospodarkę światową?				
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie	trudno powiedzieć
Amerykanie	53	29	4	1	12
Niemcy	36	41	8	1	14
Japończycy	36	33	11	3	17
Rosjanie	20	33	26	4	17
Żydzi	20	26	27	6	21
Anglicy	12	35	29	3	21
Francuzi	10	31	33	4	22
Chińczycy	8	22	33	8	29

Takie postrzeganie Żydów należy łączyć nie tyle z ekonomicznym potencjałem Izraela, ile raczej ze stereotypem tej narodowości jako nie ujawniającego się giganta finansowego, który skrycie dąży do gospodarczego panowania nad światem. Podobną rolę mogą odgrywać przekonania o imperialnych dążeniach Rosjan.

Przypisywanie innym grupom narodowościowym skłonności do dominowania nad światem, gospodarką światową, jest typową treścią stereotypów grupowych. Grupy takie wzbudzają szczególnie silne uprzedzenia i niechęć - zwłaszcza gdy dążenia takie uważa się za skryte. Znajduje to potwierdzenie w odpowiedziach na pytanie o sposób, w jaki wymienione narody dążą do uzyskania wpływu na gospodarkę światową. Pytanie to zadawano w odniesieniu do tych narodów, które, zdaniem respondenta, dążą do uzyskania decydującego wpływu na tę gospodarkę.

Sposób realizacji tych dążeń jako skryty najczęściej przypisywano Żydom i Rosjanom, a jako jawny - Amerykanom, Niemcom i Japończykom (tab. 5).

Tabela 5

w procentach

NARODOWOŚĆ	Dążenie do uzyskania wpływu na gospodarkę światową			
	w sposób jawny	w sposób skryty	trudno powiedzieć	nie dotyczy
Amerykanie	64	14	6	16
Niemcy	52	19	6	23
Japończycy	46	15	8	31
Anglicy	28	13	7	52
Francuzi	25	10	6	59
Rosjanie	21	26	6	47
Chińczycy	11	14	6	69
Żydzi	11	29	6	54

W naszym stosunku do Rosjan i Żydów, a w pewnym stopniu także do innych narodowości, np. Niemców, w żywej do nich niechęci, dużą rolę grają więc stereotypy "grupowe" - odnoszące się do dążeń tych narodów jako zbiorowości. Towarzyszyć temu może poczucie zagrożenia własnej grupy narodowej.

W poniższej tabeli prezentujemy rozkład odpowiedzi na pytanie o wpływ na polską gospodarkę przedstawicieli narodowości, wymienionych w poprzednim pytaniu.

Tabela 6

w procentach

NARODOWOŚCI	Czy, Pana(i) zdaniem, wpływ przedstawicieli tych narodowości na polską gospodarkę jest za mały, odpowiedni czy też za duży?				
	w ogóle nie mają wpływu	za mały	ani za mały, ani za duży	za duży	trudno powiedzieć
Japończycy	11	46	23	4	26
Francuzi	7	32	31	3	27
Amerykanie	2	31	27	21	19
Anglicy	10	28	33	3	26
Niemcy	1	23	32	25	19
Chińczycy	25	20	22	1	32
Rosjanie	17	18	28	15	22
Żydzi	16	15	20	20	29

Najbardziej chcielibyśmy wzrostu obecności gospodarczej Japończyków, następnie Francuzów, Amerykanów i Anglików. Jako zbyt silny postrzegamy wpływ na naszą ekonomikę Niemców, Amerykanów, Żydów oraz Rosjan.

Powszechność przekonań o dążeniu danych narodów do opanowania gospodarki światowej nie zawsze prowadzi więc - jak np. w przypadku Amerykanów - do obaw o ich nadmierny wpływ na naszą gospodarkę. Dodatkowym czynnikiem jest siła żywionych do nich uprzedzeń i niechęci oraz poczucie zagrożenia, związane z przekonaniem o skrytym charakterze ich dążeń. W odniesieniu do Amerykanów mamy do czynienia z ambiwalencją: sympatią i silnym pragnieniem umocnienia oraz - słabszym - ograniczenia ich wpływów w naszej gospodarce. W większym stopniu taka dwoistość i obawa cechuje opinie o udziale w polskiej gospodarce Niemców, Rosjan i Żydów - narodów, do których w naszym stosunku przeważa niechęć.

Postrzeganie Żydów i Rosjan jako mających za duży wpływ na nasze sprawy ekonomiczne nie jest wynikiem ich rzeczywistego wpływu, lecz stereotypów tych grup. W naszym stosunku do Rosjan dodatkowo odzwierciedlają się, jak można przypuszczać, rozpowszechnione przekonania o wpływach "rosyjskiej mafii". W stosunku do Niemców stereotyp grupowy nakładać się może na rzeczywiste znaczenie gospodarcze, zwiększając poczucie nadmiernego wpływu.

Obawy o nadmierny wpływ naszych sąsiadów: Niemców i Rosjan, mają z pewnością źródło także w historycznych doświadczeniach. Pragniemy więc częściej większego wpływu tych narodowości, które nie są naszymi bezpośrednimi sąsiadami (Francuzi, Anglicy) bądź są daleko od nas (Japończycy, Amerykanie), nawet jeśli niektórym z nich przypisujemy dążenia do zdominowania gospodarki światowej.

Stereotypy przedstawicieli różnych narodowości

W dalszej części badania respondenci opisywali przedstawicieli różnych narodów - w tym także Polaka - wymieniając cechy charakterystyczne dla poszczególnych nacji. Należało wymienić najważniejsze cechy Amerykanina, Anglika, Francuza (a więc przedstawicieli narodów, do których wcześniej najczęściej deklarowano sympatię), Niemca (przedstawiciela narodu budzącego zarówno niechęć, jak i sympatię) oraz Rosjanina i Żyda (przedstawicieli narodów, do których częściej wyrażamy niechęć niż sympatię). Odpowiedzi na te pytania klasyfikowano na różne sposoby. Na wstępie analizowano, czy dominują w nich cechy pozytywne czy negatywne (tab. 7).

Za pomocą cech pozytywnych najczęściej charakteryzowano Niemca, a następnie Francuza i Amerykanina. W hierarchii występowania ocen negatywnych na pierwszym miejscu znalazł się Rosjanin, a dalej Polak i Żyd.

Tabela 7

w procentach

NARODOWOŚCI	Ocena w kategoriach pozytywne - negatywne				
	w wypowiedzi respondenta występują cechy wyłącznie pozytywne bądź przeważają cechy pozytywne	w wypowiedzi respondenta występują zarówno cechy pozytywne, jak i negatywne	w wypowiedzi respondenta występują wyłącznie cechy negatywne bądź przeważają cechy negatywne	cech wymienionych przez respondenta nie można ocenić w kategoriach pozytywne - negatywne	trudno powiedzieć
Niemiec	55	10	17	3	15
Francuz	41	3	5	8	43
Amerykanin	41	11	13	7	28
Polak	35	18	35	4	8
Żyd	24	13	31	11	21
Anglik	21	4	20	13	42
Rosjanin	21	7	39	8	25

Najbardziej podzielone są odpowiedzi zawierające charakterystykę Polaka (po **35%** badanych wymienia cechy pozytywne i negatywne). Poza Rosjaninem, również Żyda większy odsetek badanych charakteryzował za pomocą cech negatywnych (**31%** wobec **24%**). Najrzadziej cechy negatywne występowały w charakterystyce Francuza (**5%**).

W odniesieniu do przedstawicieli poszczególnych narodowości badani posługiwali się zestawami różnych cech, a ich odpowiedzi były bądź lakoniczne, bądź bardziej rozbudowane. W sposób najbardziej rozbudowany charakteryzowano Polaków, Niemców, Żydów i Rosjan. Najbardziej lakoniczne były opisy dotyczące Francuzów, Anglików i Amerykanów. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w częstości wyboru kategorii "trudno powiedzieć" - lakoniczności opisów towarzyszy znaczny odsetek tego typu odpowiedzi. Jeśli tę kategorię wyłączyć z analizy, najwięcej charakterystyk pozytywnych uzyskują Francuzi przed Niemcami; natomiast najwięcej negatywnych - Rosjanie, Żydzi i Polacy (tab. 8).

Tabela 8

w procentach

NARODOWOŚCI	Ocena w kategoriach pozytywne - negatywne po wyłączeniu odpowiedzi "trudno powiedzieć"			
	w wypowiedzi respondenta występują cechy wyłącznie pozytywne bądź przeważają cechy pozytywne	w wypowiedzi respondenta występują zarówno cechy pozytywne, jak i negatywne	w wypowiedzi respondenta występują wyłącznie cechy negatywne bądź przeważają cechy negatywne	cech wymienionych przez respondenta nie można ocenić w kategoriach pozytywne - negatywne
Francuz	72	10	53	10
Niemiec	65	12	20	3
Amerykanin	56	15	19	10
Polak	38	20	38	4
Anglik	35	8	34	23
Żyd	30	17	39	14
Rosjanin	27	10	53	10

Spójrzmy z kolei, za pomocą jakich cech charakteryzowano przedstawicieli tych siedmiu narodowości.

Jakie są najważniejsze cechy Amerykanina? Najwięcej badanych (**51%**) wymienia **zalety** związane z pracą, a więc Amerykanin jest: pracowity, zaradny, bogaty, rzetelny, ma dobry zmysł organizacyjny, jest przedsiębiorczy. Na innego rodzaju zalety, opisujące cechy psychologiczne i intelektualne, wskazuje **40%** ankietowanych - Amerykanin jest: towarzyski, otwarty, optymistyczny, mądry, pomysłowy, szczery, gościnnie, uczciwy, tolerancyjny, udzielający pomocy innym.

Wśród **wad** Amerykanina są cechy opisujące stosunek do innych (**24%**): wywyższanie się, szowinizm, samolubność, nadmierna pewność siebie, ekspansywność; dotyczące codziennych zachowań (**12%**): prostactwo, brak kultury, chamstwo, brak zasad, zbytnia swoboda obyczajowa;

związane ze stosunkiem do pracy i pieniędzy (**12%**): dorabianie się kosztem innych, za wszelką cenę, pogoń za pieniądzem⁵.

W opisie Anglika badani najczęściej (blisko **50%**) odwołują się do klasycznego "literackiego" stereotypu. Anglik jest więc: flegmatyczny, powolny, opanowany, powściągliwy, skryty, sztywny, dziwak, nudny. Ponad **16%** badanych charakteryzuje Anglika jako konserwatystę, tradycjonalistę.

Wady u Anglika wymieniane są przez **33%** badanych; należą do nich przede wszystkim: pyszałkowatość, zapatrzenie w siebie, poczucie wyższości, samolubność. **Zalety** dostrzega **35%** respondentów - wymieniają oni: uczciwość, inteligencję, odwagę, pracowitość, tolerancję.

Francuz w opiniach naszych badanych to przede wszystkim człowiek **kulturalny** - charakteryzuje go tak **22%** respondentów. W wypowiedziach **19%** badanych pojawiają się cechy odnoszące się do stylu życia - Francuzi to: smakosze, lubią dobrze zjeść, dbają o wygodę, mają dobrą kuchnię, wino, są kochliwi i "rozrywkowi". Po **11%** badanych za najważniejsze cechy Francuza uznaje: gospodarność, pracowitość, przedsiębiorczość - a więc cechy związane z pracą bądź charakteryzujące stosunek do innych - takie jak: otwartość, życzliwość, gościnność. Tylko **5%** ankietowanych opisując Francuza wskazuje na **wady**: skąpstwo, rozrzutność, niechęć do obcych, do Polaków, zarozumiałość.

W charakterystyce Niemca dominują (wymienia je **77%** badanych) **zalety** dotyczące wykonywania pracy i organizacji życia. Niemiec więc to przede wszystkim człowiek gospodarny, oszczędny, dobry gospodarz, pracowity, zamożny, zdyscyplinowany, pedantyczny, dokładny, punktualny. Inne zalety, wymienione przez **24%** badanych, opisują codzienne zachowania. W tych opisach Niemiec jest: miły, kulturalny, czysty, sympatyczny.

Wady u Niemców wymienia w swych odpowiedziach **38%** badanych. Odnoszą się one po pierwsze - do cech psychologicznych (**16%**): bezwzględni, chciwi, przebiegli, fałszywi; po wtóre - do relacji z innymi (**22%**): butni, szowinistyczni, mający poczucie wyższości.

⁵ Procenty nie sumują się do 100, gdyż w jednej wypowiedzi respondenci przeważnie wymieniali wiele cech. Wszystkie podane odsetki badanych, wskazujących na poszczególne cechy przedstawicieli różnych narodowości, liczono z wyłączeniem osób, które nie wskazały żadnych cech (kategoria "trudno powiedzieć").

Tylko **5%** badanych wskazuje w swych odpowiedziach na stosunki polsko-niemieckie. Wśród nich zdania są równo podzielone - połowa twierdzi, iż Niemcy mają pozytywny stosunek do Polaków, a połowa, iż odznaczają się negatywnym stosunkiem do nas.

Najbardziej zróżnicowane wewnątrznie i rozbudowane są opisy cech charakterystycznych Polaków, Rosjan i Żydów.

W opisie Polaka na ogół było tyle samo ocen pozytywnych, co i negatywnych.

Wypowiedzi **55%** badanych odnosiły się do zachowań w pracy, życiu gospodarczym, prowadzeniu interesów. Wśród nich wymieniano cechy:

- ◆ pozytywne (**24%**): gospodarny, zaradny, oszczędny, przedsiębiorczy itp.;
- ◆ negatywne (**23%**): leniwy, obibok, kombinator, pozbawiony szacunku dla pracy, zły organizator, złodziej;
- ◆ neutralne (**2%**): handlowiec, prowadzący interesy;
- ◆ zarówno pozytywne, jak i negatywne bądź neutralne (**6%**).

Do sfery psychologicznej i intelektualnej odnosiły się odpowiedzi **59%** respondentów. Wśród nich wymieniano cechy:

- Δ pozytywne (**28%**): gościnnie, dobry, szczerzy, towarzyski, przyjacielski;
- Δ negatywne (**22%**): chciwy, zaborczy, pazerny, głupi;
- Δ zarówno pozytywne, jak i negatywne (**10%**).

Odpowiedzi **27%** badanych nawiązywały do zachowań w życiu zbiorowym. Wśród nich wymieniano cechy:

- pozytywne (**13%**): bohaterski, patriota, odważny, zdolny do poświęceń;
- negatywne (**12%**): kłótlivy, zawistny, niesolidarny;
- zarówno pozytywne, jak i negatywne (**2%**).

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż **10%** ankietowanych za cechę należąca do najważniejszych w ocenie Polaka uznało pijaństwo.

W charakterystyce Rosjanina blisko **80%** badanych wskazywało na cechy, zarówno psychologiczne, jak i intelektualne, które można by nazwać "osobistymi". Wśród nich wymieniano cechy:

- ◆ negatywne (**37%**): brudni, chamscy, głupi, chytry, leniwi, fałszywi, pozbawieni kultury, ciemni;

- ◆ pozytywne (**25%**): gościnni, szczerzy, życzliwi, weseli, otwarci;

- ◆ neutralne (**5%**): biedni, zapobiegliwi;

- ◆ zarówno pozytywne, jak i negatywne bądź neutralne (**11%**).

Tylko niespełna **20%** charakteryzuje Rosjan za pomocą cech odnoszących się do zachowań w handlu, prowadzeniu interesu. Wśród nich wymieniano cechy:

- ◆ negatywne (**14%**): złodzieje, oszuści, kombinatorzy, handlarze;

- ◆ pozytywne (**3%**): mają smykałkę do interesów, potrafią robić dobre interesy;

- ◆ neutralne (**2%**): handlowcy, prowadzący interesy.

Również niespełna **20%** badanych w charakterystyce Rosjan wskazuje na relacje z innymi oraz zachowania w życiu społecznym i politycznym. W tej grupie znalazły się określenia wskazujące na to, iż Rosjanie:

- ◆ są skłonni do dominacji, zaborczości, chcą panować nad innymi, nad światem (**7%**);

- ◆ są zniewoleni przez system, zastraszeni, zabiedzeni, stłamszeni (**7%**);

- ◆ tworzą obecnie zagrożenie w Polsce przez mafie, kradzieże, bandytyzm (**4%**);

- ◆ są nastawieni do Polaków wrogo, niechętnie (**1%**).

Podobnie jak w przypadku Polaka, **10%** badanych do najbardziej charakterystycznych cech Rosjanina zalicza pijaństwo.

Odpowiedzi respondentów charakteryzujące Żyda dają się uporządkować w dwie zasadnicze grupy.

I. Blisko **60%** badanych wymienia cechy "osobiste" - zarówno psychologiczne, jak i intelektualne, a wśród nich:

Δ cechy negatywne: wredni, chytry, przebiegli, fałszywi, brudni itp. (**40%**);

Δ cechy pozytywne: ambitni, szlachetni, uczynni, mądrzy, zdolni, wdzięczni (**13%**);

Δ zarówno pozytywne, jak i negatywne bądź neutralne, takie jak: ostrożni, zapobiegliwi itp. (**6%**).

II. Taka sama liczebnie grupa (blisko **60%** badanych) w swych charakterystykach wymieniała cechy odnoszące się do zachowań w prowadzeniu interesów, w życiu gospodarczym, a wśród nich:

- ◆ cechy pozytywne: pracowici, przedsiębiorczy, potrafią dobrze prowadzić interesy (**26%**);
- ◆ cechy negatywne: kanciarze, oszuści, myślą tylko o zysku (**13%**);
- ◆ cechy neutralne: handlowcy, ludzie interesu (**16%**);
- ◆ zarówno cechy negatywne, jak i pozytywne bądź neutralne (**4%**).

Wymieniając najważniejsze cechy Żyda **20%** badanych wskazuje również na relacje z innymi oraz na zachowania w życiu społecznym. Wśród nich wymieniano cechy:

- pozytywne: patriotyzm, bogobojność, wzajemne pomaganie sobie (**11%**);
- negatywne: chęć panowania nad światem, dążenie do władzy, fanatyzm religijny (**6%**);
- neutralne, np. religijność (**3%**).

Aby dodatkowo sprawdzić charakter ocen wypowiedzianych w odniesieniu do tych siedmiu narodowości pytano, czy respondenci są pewni sformułowanych przez siebie ocen (tab. 9).

Jak widać, najpewniej czujemy się w ocenach Polaków, a następnie Niemców i Żydów. Najmniej pewni jesteśmy naszych ocen w odniesieniu do Anglików i Francuzów, a nasze charakterystyki przedstawicieli tych narodowości mają najbardziej konwencjonalny charakter. Pewność ocen - oczywistość cech przedstawiciela danej narodowości postrzeganych przez respondenta - można też uznać za wskaźnik istnienia silnego stereotypu, społecznie przyjętego.

W tym kontekście na uwagę zasługuje relatywnie niska pewność w charakteryzowaniu Rosjan, wobec których najczęściej wybierano oceny negatywne. Może to być związane z procesem przekształcania się tradycyjnego stereotypu Rosjanina, m.in. pod wpływem nowego rodzaju kontaktów z nimi (handel), zmiany sytuacji politycznej i charakteru naszego sąsiedztwa.

Tabela 9

w procentach

NARODOWOŚCI	Czy jest Pan(i) całkowicie pewien tego, że przeciętny ... ma rzeczywiście te cechy, które Pan(i) podał(a)?			
	jestem tego pewien	nie jestem tego całkowicie pewien	trudno powiedzieć	nie dotyczy
Rosjanin	52	21	2	25
Francuz	37	19	3	41
Polak	74	15	3	8
Anglik	39	18	2	41
Żyd	61	16	2	21
Amerykanin	52	18	2	28
Niemiec	66	17	2	15

Najsilniejsze stereotypy - najbardziej rozbudowane charakterystyki, których respondenci są zarazem pewni - dotyczą nas samych, przedstawicieli naszych najważniejszych sąsiadów oraz Żyda, którego społecznie zakorzeniony stereotyp niewiele się zmienia. Są to przy tym stereotypy z dużą liczbą cech negatywnych. W przypadku Niemca jednak, co warto odnotować, częściej wskazywano na cechy pozytywne niż negatywne.

★

★

★

Nasze sympatie i antypatie do różnych narodowości wiążą się w dużym stopniu z postrzeganiem przez nas ich przedstawicieli. Jednak mimo że najczęściej deklarujemy sympatię do Amerykanów, to nie ich, lecz Niemców - do których nasze uczucia są ambiwalentne -

charakteryzujemy przede wszystkim za pomocą cech pozytywnych. Podobnie stosunkowo rzadko pozytywne cechy pojawiały się w charakterystyce Anglika - przedstawiciela narodowości budzącej znacznie częściej naszą sympatię niż niechęć.

W charakterystykach przedstawicieli innych narodowości nasza niechęć jest wyraźniej widoczna, gdy danym narodom przypisujemy skryte (zwłaszcza w odniesieniu do Żydów i Rosjan) bądź jawne (Amerykanie, Niemcy) dążenia do opanowania gospodarki światowej i obawiamy się ich wpływów w gospodarce polskiej. Te negatywne stereotypy grupowe dostrzec można też w opisach cech przedstawiciela danej narodowości - pojawiają się w nich często "zbiorowe" cechy i dążenia.